

ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІЧКИ ЗГАР В МЕЖАХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Екологічні дослідження басейну річки Згар є важливими для потреб вирішення актуальних питань її охорони та збереження від надмірного антропогенного впливу. Адже через зростання забруднення її стоками комунальних і промислових підприємств, агровиробництва показники якості води та інші характеристики помітно потребують істотного поліпшення.

Річка виступає екологічним коридором, що з'єднує ключові території (біоцентри) регіональної екомережі Східного Поділля, тому є важливим природоохоронним об'єктом, що потребує постійного моніторингу й охорони. Варто зауважити, що соцологічним об'єктом її робить не тільки екологічний коридор, а й численні об'єкти, які мають режим заповідання і знаходяться в її басейні. Одним з найцінніших є "Згарський" загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення, площею 3018,7 га. Також річка є важливим рекреаційним об'єктом [3].

Річка Згар бере початок на північ від села Коричинці Деражнянського району, що на території Центрального Поділля (Хмельницької області). Тече переважно в східному напрямку, в середній течії робить вигин на північ і захід та впадає в річку Південний Буг на схід від села Мізаків Калинівського району Східного Поділля (Вінницької області, територіально-адміністративний поділ подано до 17.07.2020). Вона протікає через Деражнянський і Летичівський райони Центрального Поділля та Літинський, Жмеринський і Калинівський райони Східного Поділля. Річка Згар є однією із великих правих приток Південного Бугу, що має довжину 95 км і площа басейну 1165 км² (в межах Східного Поділля має довжину 75 км і площу басейну 832 км²). Басейн річки асиметричний, має слабохвилястий рельєф, вододіл виражений слабо. Долина трапецієвидна, шириною до 4 км, завглибшки до 30 м. Заплава двобічна, у верхів'ї заболочена, завширшки від 50-150 м до 1,5-2,0 км на окремих ділянках. Річище слабозвивисте, завширшки від 5 до 40 м. Глибина річки від 0,5 до 1,5 м, максимальна – 5 м, швидкість течії становить 0,1-0,3 м/с. Похил річки 0,91 м/км. Живлення річки мішане. Водний режим визначається весняною повінню і дощовими паводками. Замерзає у грудні, скресає у середині березня, бувають затори криги. Стік зарегульований ставками і водосховищами. Лівими притоками річки Згар є річки Шмигівка, Бугор, Згарок, Безіменна (с. Голенищеве), Безіменна (с. Багринівці), а правими притоками є – Згарок, Безіменна (с. Горбівці). Найбільшою основною лівою притокою річки Згар є річка Згарок, що має довжину 44 км і площу басейну 245 км². Її витoki знаходяться біля с. Дяківці Літинського району Східного Поділля.

Використовується річка Згар для зрошення, технічного постачання, рибництва і як джерело гідроенергії [1-2, 4].

На річці Згар в межах Східного Поділля розташовані такі населені пункти – Вінниківці, Антонівка, Горбівці, Залужне, Ріжок, Микулинці, Лукашівка, Петрик, Літин, Селище, Городище, Вишенька, Новоселиця, Бруслинівка, Пеньківка, Супрунів, Мізаків і ін. В околицях цих селитебних ландшафтів в басейні річки Згар детально розвідано родовища корисних копалин, більшість із них місцевого значення (цегельні глини, піски, вапняки для виробництва вапна, вапняки і граніти для виробництва щебеню і буту). Корисні копалини державного значення представлені вапняками і глинами для виробництва цементу, вапняками для цукрової промисловості, каолінами для фарфоро-фаянсової промисловості та виробництва вогнетривів, гіпсами і кременем. Видобування цих корисних копалин формує певні кар'єрно-відвальні комплекси, які негативно впливають на екологічний стан басейну річки Згар. Так, характерною рисою кар'єрно-відвальних комплексів гранітного варіанту в с. Селище (глибина до 3-х м) є самовільне заповнення водою після закінчення розробок. Продукти ерозійного розмиву відвальних порід цього кар'єру досягли русла річки і сприяють його замуленню. Це викликає зміну природної конфігурації і сприяє забрудненню русла та посилює процеси заболочення. Покинуті гірничо-промислові ландшафти використовуються місцевими мешканцями як пасовища і сіножаті (глиняний і гранітний кар'єр с. Селища), а віддалені від населення пунктів - виключаються із повторного використання. Заростання розробок глини і піску відбувається здебільшого трав'яною рослинністю, в першу чергу - бур'янами (пирій повзучий, підбіл звичайний, осот польовий, будяк польовий та ін.).

Раніше під впливом значних меліорацій, хімізації сільськогосподарського виробництва, розорювання заплав, осушування земель, видобування торфу, розвитку промисловості та розбудови населених пунктів басейн річки Згар зазнав значних змін: знизилась стійкість природних ландшафтів, порушена рівновага в екосистемах, має місце повсюдне погіршення якості поверхневих і підземних вод. Значна частина малих приток втратила природну самоочисну здатність. Особливо напружена екологічна ситуація склалась з водокористуванням і охороною поверхневих вод. Внаслідок аварійного стану комунікацій збільшилась кількість аварійних ситуацій на каналізаційних мережах населених пунктів Літин, Селище, Новоселиця, Пеньківка, Мізаків, що призводить до скидання у водні об'єкти неочищених і недостатньо очищених стічних вод. Штрафні санкції носять попереджувальний характер і малоефективні для нормалізації екологічного стану басейну водойм.

Подана еколого-географічна характеристика басейну річки Згар в межах Східного Поділля показує, що він перебуває в “задовільному” стані і потребує заходів по призупиненню руйнівних процесів для річки і її екосистеми. Особливої уваги варто приділити зменшенню антропогенного навантаження на екосистеми прибережних захисних смуг в басейні ріки.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія - <https://wikipedia.org/wiki/Згп>)
2. Водні ресурси та якість річкових вод басейну Південного Бугу. За ред. В.К. Хільчевського. К.: Ніка-центр, 2009. 184 с.
3. Еталони природи Вінниччини: Монографія. Мудрак О.В., Мудрак Г.В., Поліщук В.М. та ін. За заг. ред. О.В. Мудрака. Вінниця: ТОВ “Консоль”. 2015. 540 с.
4. Реєстр річок Вінницької області. Автор-укладач Гавриков Ю.С. Вінниця: Басейнове управління водних ресурсів річки Південний Буг. 2018. 28 с.

Мудрак О.В., д. с.-г. н, проф.

КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

м. Вінниця, Україна

Магдійчук А.П., аспірант

Інституту агроекології і природокористування НААН України

м. Київ, Україна

ДЕВАСТОВАНІ ЗЕМЛІ ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОДІЛЛЯ ЯК СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

Нераціональне природокористування сприяє збільшенню антропогенного навантаження на навколишнє середовище та частковому або повному знищенню біорізноманіття на окремих територіях. Для забезпечення збереження та відновлення екосистем, необхідно оптимізувати систему охорони біорізноманіття. Сучасною інтегральною природоохоронною технологією в організації збереження біотичного та ландшафтного різноманіття є створення екологічної мережі – єдиної системи, яка покликана на створення належних умов для підвищення природно-ресурсного потенціалу та відновлення елементів довкілля. Дана технологія є невід’ємною ланкою на шляху до збалансованого розвитку.

Одним із елементів екологічної мережі є відновлювані території або території природного розвитку – землі, які потенційно мають особливу цінність для охорони природного середовища та формування екологічної мережі; природні комплекси, які були порушені внаслідок господарської діяльності чи іншої негативної дії антропогенних факторів, але які можуть бути відновлені. В якості відновлюваних територій можуть виступати території піщаних кар’єрів з відкритим типом видобування [1]. Кар’єри в регіоні є оригінальними за своїм походженням, структурою, умовами, природними властивостями, просторовим розташуванням, особливістю геологічної будови, характером біотично-ландшафтної структури, господарським освоєнням. На сьогоднішній час, в межах Центрального Поділля локалізовано 38 родовищ видобутку піску, з них 19 – ті, що не розробляються [2]. Після припинення видобування сировини, дані девастовані землі характеризуються втратою продуктивності, повною або частковою відсутністю фітоценотичного покриву, порушенням ландшафту